

citati

4

Nacionalna ograničenost današnjih ljudi i preveć je kosmopolitska za g. Dühringa. On hoće da ukloni i one dvije poluge koje u današnjem svijetu daju bar neku mogućnost da se čovjek uzdigne iznad skućenog nacionalnog stanovišta: znanje starih jezika, koje bar klasički obrazovanim ljudima svih naroda otvara zajednički širi horizont, i znanje novih jezika pomoću kojih se ljudi raznih nacija jedino mogu sporazumijeti među sobom i upoznati s onim šta se dešava izvan njihovih granica.

(Friedrich Engels, Anti-Dühring)

teme

5

PRONALAZAK NOVCA

Pitanjem porijekla novca bavilo se samo nekoliko antičkih pisaca, no materijal koji su ostavili za sobom pružao je znanstvenicima plodno polje za mnogobrojne rasprave. To poglavlje povijesti sa svojim neizvjesnostima i nesigurnim tradicijama ima sebi mnogo nepoznatih činjenica i detalja koji ni do današnjeg dana nisu u potpunosti rasvijetljeni.

Poluks, pisac iz vremena cara Komoda kaže: „Raspravlja se da li je prvi novac emitirao Fidon iz Arga ili Demokida iz Kume, žena Frigijca Mide, kćerka Agamemnona, kralja Kume, ili ga je emitirao Atenjanin Erihtanije, ili Lik ili su to bili Liđani, kako je tvrdio Ksenofan, odnosno stanovnici Naksa prema mišljenju Aglaostena”.

U ovom kratkom tekstu miješaju se priče koje se odnose na legendarnog Midu, na Fidona, kralja Arga, i na povijest Atene. Pri tom je evidentna namjera starih pisaca da pronalazak novca pripišu izvjesnoj ličnosti ili nekom poznatom gradu kako bi mu povećali slavu, tendencija suprotna modernom shvaćanju koje rađanje ovog novog fenomena objašnjava u aktivnostima koje su prethodile njegovu nastanku i koje su stvorile sve potrebne uvjete za nj. Nema posebnog razloga da neko veće značenje pridamo tendencioznom tumačenju Atenjanina Filohora, iz trećeg vijeka pr.n.e., prema kome zasluge za pronalazak novca pripadaju Tezeju. Ono što bismo mogli uzeti kao sasvim vjerodostojno, prema novčanim svjedočanstvima, spominjanje je Liđana, a što je potvrđeno i kod Herodota („Liđani su prvi kovali zlatni i srebrni novac”). Novčani dokumenti s kojima raspoložemo iz ovih starih epoha male su šipke ili okrugle pločice od metala nepravilna oblika s onim otiscima i pečatima koje Aristotel smatra „oznakom vrijednosti”. Metal o kojem je riječ je elektron, nazvan tako zbog boje jantara. To je prirodna legura zlata i srebra, koja se nalazila u Maloj Aziji u pijesku rijeka Herm i Paktol (one su zbog toga sačuvala legendarnu slavu), u planinama Tmol i Sipil, a također i u Trakiji na brdu Pangeju i u rijeci Strumi.

Ovaj primitivni novac dolazi iz priobalne oblasti Anadolije u susjedstvu Lidije. Bogatstvo kraljeva Lidije, Kondola i njegova nasljednika Giga (687–652), zatim Kreza (561–546) i ostalih moćnih velikana, čiji su sanduci bili napunjeni milijunima zlatnih kresida, ušlo je u poslovicu i potvrđeno je bogatim darovima što su ih predavali helenskim svetištima u Delfima, Artemiziju u Efezu, hramu Apolona iz Didime blizu Mileta. Logično je da se njima pripisuje pronalazak novca, iako se sa sigurnošću može utvrditi samo to da prije kresida nije bio poznati zlatni ili čisti srebrni novac.

Novci od elektrona stariji su od ovih i njih emitiraju gradovi Milet, Efez, Fakida. Moderni znanstvenici slažu se u tome da je ovo kovanje novca donekle manifestacija privatne inicijative bankara i trgovaca koji su bili istovremeno u vezi sa svojim susjedima, moćnim kraljevima Lidije, i s grčkim kupcima na obalama Sredozemlja.

Prema težini ovaj se novac dijeli na dvije grupe čiji su centri Milet i Fakida. Dakle, porijeklo kovanja novca ne bi imalo službeni i državni karakter, nego bi bilo prirodno i sasvim praktično. Taj prvi novac imao je s jedne strane nabrani reljef a s druge udubljeni znak, gdje su se uskoro prepoznavale siluete životinja, lava, lavovske glave, jelena, lika foke ili cvijeta, koji su predstavljali grbove ili ambleme jonskih gradova.

Nešto kasnije, oko 670. godine, sličan novac, ali od srebra, emitiran je na ostrvu Egini koje je tada bilo u posjedu argivskog kralja Fidona. Na novcu je bio lik morske kornjače. Poznato je da je Fidon zaveo na Peloponezu sistem težine i mjere nazvan eginski.

Od tada novac odgovara definiciji koja ga određuje i u naše vrijeme: to su šipke dragocjena metala, čija je težina i kupovna moć garantirana znakom koji je na njima utisnut. Praktična korist ovog instrumenta, koji je plod izvanrednog otkrića, sastoji se u tome što on olakšava trgovačka poslovanja štedeći korisnike od napora da sami provjeravaju težinu i čistoću metala.

Međutim, odmah moramo reći da su granice ove definicije rano prekoračivane, jer jednom usvojena garancija povlači za sobom neizbježne zloupotrebe. Svaki je novac „stvar povjerenja“ i sasvim prirodno je da se tim povjerenjem špekulira.

Otkriće novca sastojalo se u stavljanju žiga ili pečata na metalne šipke koje su namijenjene opticaju. Zbog toga bilo je neophodno da se utvrdi i težina svake od ovih šipki, odnosno broj komada koji će se izrezati iz određene količine dragocjenog metala.

Broj i težina usklađeni su prema unaprijed određenom sistemu težina. Imena novca označavala su zapravo imena težina.

Trgovinsko poslovanje postajalo je sve složenije zbog različitih sistema mjerenja težine novca koji su, umjesto da budu jedinstveni, bivali sve heterogeniji. Ta njihova

različitost vukla je svoje korijene iz želje da svaki grad sačuva svoju autonomiju, što se manifestiralo ne samo u tipu vlastita novca, nego i u posebnoj skali njegove vrijednosti. Posebnost novca trebalo je da onemogući konkurente i potvrdi premoć pojedinog grada.

Rod, jedno od glavnih skladišta starog vijeka, kovao je stater od 15,50 gr i drahmu od 3,87 gr. Korint je emitirao stater od 8,72 gr i drahmu od 2,90 gr. Raznovrsnost novca nalagala je posebnu pažnju u računanju. To je bio posao mjenjača ili bankara koji su u tom zanatu dostigli veliku vještinu, a ta tradicija sačuvana je sve do današnjeg dana.

Mjenjači su izvanrednom vještinom manipulirali sitnim i krupnim novcem. Međutim, seljak koji je donio proizvode na tržište bio je u neprilici kad je trebalo da primi novac ili plati nabavke.

S vremena na vrijeme trgovina između gradova regulirana je posebnim konvencijama. Jednim dekretom iz 96. g. u Delfima je donijeta tarifa kojom je određena ekvivalencija raznih vrsta novca na tržištu.

Početak rimskog novca

Novac se u Rimu pojavio relativno kasno, tek krajem četvrtog stoljeća prije naše ere, 500 godina nakon osnivanja Rima i 400 godina nakon novca kod azijskih Grka. Rimski novac bio je jednostavan i neugledan. Prvi novac koji se zaista može nazvati tim imenom bili su komadi od lijevane bronce prema sistemu libre. Jedinica novca — as — imao je vrijednost koja odgovara težini jedne libre, ali ne rimske libre od 327,45 grama nego ranije oskijske libre čija je težina iznosila 273 grama. As se dijelio na 12 uncija, i od tada imamo slijedeću skalu za svaki stupanj novca: as (12 uncija), semis (6 uncija), triens (4 uncije), quadrans (3 uncije), sektans (2 uncije) i uncija. Ovi komadi novca imaju kao lik na jednoj strani glavu nekog božanstva, obično boga Jana sa dva lica, Jupitra, Minerve, Herkula, Merkura, Belone itd. Oznaka vrijednosti nalazi se na obje strane novca: I za as, S za semis, a za svaki drugi komad onoliko kuglica koliko ima uncija. Veće jedinice bile su dupondius, tripondius, quadrassis, sve do deussis. Prvi rimski srebrni novac nosi natpis Romano ili Roma; na prednjoj strani bila je glava golobradog Herkula, dok je na poleđini bila vučica koja doji Romula i Rema. Godina 268. prije naše ere uzima se kao početak kovanja denara, srebrnog novca vrijednosti deset asa, obilježena znakom X, dakle 1/72 libre. Njegovi sitniji dijelovi su kvinari i sesteraciji (dva i pol asa). U isto vrijeme je u Italiji bio u opticaju srebrni novac s likom glave Jana i kvadrige, zvan quadrigatus.

Između prvog i drugog punskog rata emitirana je druga vrsta novca, viktorijat ili drahma, koja je vrijedila tri četvrtine denara, s likom Pobjede; bila je iskovana za vrijeme trajanja ratova na Jadranu.

Prvi zlatni novac kovan je prilikom ratova protiv Hanibala, 217–212. godine prije naše ere. Ovi komadi nosili su oznaku svoje vrijednosti LX, XXXX, XX što znači 60,40 i 20 sestercija, a to je 3, 2 i 1 skrupul, a jedan skrupul bio je težak 1,137 grama.

Pitanje novca bilo je jedno od najvažnijih pitanja koja su se postavljala u početnom periodu Carstva, poslije socijalnih i ekonomskih pobuna kojima je obilježen kraj Republike: rimska kovnica je zatvorena, zlatni i srebrni novac kovan je samo za održavanje vojske, a vrijednost asa stalno se mijenjala.

U doba Carstva imperator je kontrolirao dragocjene metale, zlato i srebro. Na taj način novac je sve do dalekih provincija predstavljao gospodara. Novac je za imperatora, isto kao i u Grčkoj, značio i sredstvo propagande. Dok se u grčkim gradovima ova propaganda svodila na simbol, kod Rimljana to je bio izraz moći u porastu, samohvale i promišljenog izlaganja događaja koji potvrđuju tu moć.

Gotovo svi vladari kovali su novac sa svojim imenom, i neki od njih ostali su do danas poznati samo zahvaljujući izdanu novcu.

Priliv zlata i srebra pridonio je razvoju zelenaštva. Otvarane su mjenjačnice koje su odgovarale bankarskim kontoarima iz srednjeg i početkom novog vijeka. Vlasnici tih mjenjačnica, argentariji, bili su uglavnom slobodnjaci ili stranci, većinom Grci.

Oni su uvijek raspolagali gotovim novcem, pratili su stanje i promjene na novčanom tržištu, obavljali razmjenu moneta, određivali njihovu kvalitetu, čuvali i prenosili novčane iznose s računa jednog ulagača na račun drugoga i davali novac na zajam, uz kamate.

U Rimu su gotovo sve novčane operacije imale zelenaški karakter, i pravi kreditni odnos nije ni postojao. Stalne promjene oblika i vrijednosti novca zahtijevale su veliku vještinu mjenjača koji su pomno pratili sva financijska i privredna zbivanja.

Vrijeme o kojem smo pokušali govoriti od prve pojave novca tj. od 7. stoljeća prije naše ere pa do propasti rimskog Carstva 476. godine vrijeme je evolucije novca u svim njegovim fazama. Unutar ovog vremenskog okvira nismo imali pretenzija da strogo odjeljujemo pojedina razdoblja.

Kao i svaka ljudska stvar, novac živi i mijenja se od svog postanka, ne samo u pogledu svoje prirode nego i u pogledu duha i shvaćanja onih koji ga upotrebljavaju i koji, služeći se njime, mijenjaju njegovu originalnu namjenu i značaj. Poslije hiljada proteklih godina još uvijek nas iznenađuju njegove metamorfoze.

Goran Gazivoda

DVIJE ELEGIJE IZ OVIDIJEVIH TRISTIA U PREPJEVU ĐURA HIDŽE

U biblioteci Male braće u Dubrovniku postoji rukopis broj 425. Autograf je to I. Augusta Kaznačića, pisan 1868. Nosi naslov „Dra Gjura Hidže Dubrovčanina (1752–1833). Izvorne pjesme i nekoliko prevoda iz Ovidija, Virgilija, Katula i iz Grčke Antologije“, iskupio, prepisao i priopćio Dr. I. August Kaznačić. Zbirka nije nikad ugledala svjetlo dana.

Iz zbirke donosimo za naše čitatelje prepjev III 3 i III 7.

III 3

Začudiš ak' se ti što ruka od mojih
List ovi ne bi ti upisan, — bolan bih.
Bolujem gdi svijeta leži krajna zabit,
Udesa i kleta neću se izbavit.
Htjela bi znati moj što sada duh čini
U ovoj nemiljoj divljačnoj krajini?
Nit vazduh prija mi, nit voda laka je,
I ista zemlja mi (s' šta ne znam) mrska je.
Dom nemam ni hranu pristojnu bolniku,
Niti mogu mŕ ranu odkriti liječniku!
Prijatelja nač' mi ni, ki će me tažiti
I mrske duge dni besjedom skratiti.
Bijedan ležim gdje i krajnji puk, i svijet
Daleko što mi je pada mi na pamet.
Nu stvari svakoje, o ljubi, nadhodiš
I srce ti moje ljubavim gospodiš.
U ustih sveđ si mi, nekno si daleče,
Bez tebe nikad mi dan i noć uteče.
U ognju sam sobom čim ludo govorim,
Svak veli da s tobom van svijesti žamorim.
Suh jezik s nemoći nek' nijemost bude steć',
Da u vinu pomoći iznaći njemu neć',
Tad da mi reče tko „Došla je tvâ ljubi“,
S' bližnosti tve steko zdravlje bih, snagu bih;
Smrt će mi odoliti', cijeneć me ti zdrava.
Ugodna, more bit, drži te zabava.